KONYA EREĞLİ MÜZESİ'NDEN BİR ZEUS SUNAĞI

A ZEUS ALTAR FROM THE KONYA EREĞLİ MUSEUM

Makale Bilgisi | **Article Info**

Başvuru: 21 Şubat 2020 | Received: February 21, 2020
Hakem Değerlendirmesi: 16 March 2020 | Peer Review: March 16, 2020
Kabul: 26 Haziran 2020 | Accepted: June 26, 2020

DOI : 10.22520/tubaked.2020.21.011

Nizam ABAY *

ÖZET

Bu çalışmada Konya İli, Ereğli Müzesi'ne müsadere yoluyla gelen Roma Dönem'i özellikleri sergileyen bir sunak ele alınmaktadır. Buluntu yeri belli olmayan sunak, dikdörtgen prizma gövdeli olup yerel kireç taşından yapılmıştır. Farklı form ve stillerde karşımıza çıkan bu tip sunakların Roma Dönemi'nde kişisel veya dinsel tercihlerle evlerde ve başka kutsal alanlarda adak olarak kullanım gördükleri bilinmektedir.

Stil olarak yerel taşra işçiliğini yansıtan Ereğli sunağının ön yüzünde görülen beş satırlık yazıt açıklanmaya çalışılırken ön ve yan yüzlerinde görülen figürler de ikonografik olarak yorumlanmıştır. Yapılan bu yorumlamayla sunak üzerinde yer alan bu figürler ve yazıtlar, Anadolu'da tapınım gören yerel kültler ve tanrı epitetleri hakkında bilgi vermesi açısından önem taşımaktadır. Nitekim sunağın ön yüzünde betimlenen figürün taşıdığı detaylardan ve bu detayların ilişkili olduğu karakterlerden yola çıkılarak yerel Zeus ikonografisi olabileceği fikri öne sürülmüştür. Bu Zeus büstü hem ikonografik hem kült açısından incelenip yorumlanmıştır. Zeus ikonografisinin stil ve işçilik yönünden benzer örneklerle karşılaştırılması sonucunda da sunak MÖ 3. yüzyıl sanatını, özellikle MÖ 210-200 tarihleri arasını yansıttığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sunak, Zeus, Roma Dönemi, ikonografi, yerel kült.

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi
e-posta: nizamabay21@gmail.com ORCID: 0000-0002-6799-9395

DOI: 10.22520/tubaked.2020.21.011

ABSTRACT

This study discusses an altar with Roman period features which came to the Ereğli Museum in Konya through means of confiscation. This altar, of whose findspot is not clear, has a rectangular parallelepiped body and is made from local limestone. Alters such as these in various forms and styles were used in personal and religious preferences in homes and other sacred places in Rome.

This study attempts to explain the five lines of an inscription on the front and ichnographically interpret the figures on the front and on the side of this Ereğli altar reflecting a local, rural labor style. With this interpretation, figures and inscriptions on the altar are significant in terms of providing information regarding cults and god epithets once worshipped in Anatolia. Thus, details of the figure depicted on the front of the altar and similar related characters indicated that this could be the iconography of Zeus. This Zeus figure is examined and interpreted in terms of both iconography and cult. The comparison of the Zeus iconography with its kind in terms of style and labor has indicated that the altar reflects the art of the 3rd century B.C, specifically between the dates of 210 and 200 BC.

Keywords: Altar, Zeus, Roman Period, Iconography, Local Cult.

GİRİŞ

Antik Dönem'de sunaklar tipolojik olarak iki ana tipe ayrılır. Bu sunaklar küçük boyutlu taşınabilir yani portatif olacağı gibi tek başına sabit bir yapı halinde de olabilir (Yavis 1949: 3). Taşınabilir sunaklar hakkında çalışma yapan araştırmacılar bu gruba ait örnekleri genelde form ve süsleme unsurlarına göre dikdörtgen ve silindirik olmak üzere iki tipe ayırmışlardır. Bu iki tipin dış yüzeyindeki farklılıklar da kendi içlerinde alt tiplerin oluşmasında etken olmuştur. Bu iki tipte ortak unsur süslemelerindeki benzerliktir (Yavis 1949: 141-167). Bezeme unsuru olarak genelde girland, bukranion, rozet, manşet ve büst kullanılmıştır. Ancak bölgelerin kendilerine ait oluşturdukları kültürle ortaya çıkan sanat anlayışıyla ve farklı eserler üzerinde uyguladıkları bezemeleri de sunaklar üzerine işledikleri görülmektedir (Yavis 1949: 141-167).

Fotoğraf 1 - Genel görünüm / *General view*

Hellenistik ve Roma Dönemi'nde ise daha çok kutsal mekânlarda veya evlerde kısacası daha çok iç mekânlarda dikdörtgen formlardaki sunaklar kullanılmıştır. Ancak bu dönemde diğer bir sunak formu olan silindirik gövdeli sunakların dikdörtgen gövdeli sunaklara oranla daha az üretildikleri gözlenmiştir (Anabolu 1984: Res.1-27; Berges 1986: Abb. 44-146). Yerel sanat ve inanç geleneğinin temsili olan sunaklar hem ön cephelerindeki kabartmalar hem de tablalarında görülen sunu çukurlarıyla kişisel ve dinsel ritüellerde kült materyali olarak işlev görmüşlerdir. Örneğin Lykia Bölgesi'nde Roma Dönemi için tipik bir tercih olan bu sunakların üzerlerinde genellikle bir tanrı ismine yer verilmektedir (Dinstl 1990: 132-133, no. 22, 24; Wörrle 1999: 269-274). Bununla birlikte Likya bölgesi dışında kabartmalı olan örnekler de mevcuttur. (Yavis 1949: 146-148; Dinstl 1990: 132-133 no. 23, 25) Bu örnekler de üzerindeki yazıt ve kabartmaların dini içeriklerinden dolayı "adak sunaklar" olarak tanımlanmıştır (Wörrle 1999: 269; Korkut 2008: 729). Bu bölgeler dışında yazılı kaynaklarda adak sunaklardan çok fazla bahsedilmez. Bunun yanı sıra arkeolojik verilerin de az olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda incelediğimiz adak sunak; üzerine işlenen kabartma ve yazıtlarla Orta Anadolu'nun Roma Dönemi kült geleneğine ışık tutması açısından önemlidir.

Çalışma konumuzu oluşturan adak sunak Ereğli Müzesi'ne 2016 yılında müsadere yoluyla gelmiştir[1]. Buluntu yeri belli olmayan bu sunak dikdörgen prizma gövdelidir. Sunak daha önce herhangi bir bilimsel çalışmaya konu olmamıştır. Sunak üzerinde yer alan kabartmalar ve bunların ikonografik özellikleri değerlendirilmemiştir. Bu nedenle eserin arkeolojik açıdan incelenmesine gerek duyulmuştur. Bu çalışmamızda eserin işlevi, ikonografisi ve tarihlendirilmesine yönelik çıkarımlarda bulunulacaktır. Ayrıca bu sunaktan yola çıkılarak da bölgenin kültürel ve kült yapısıyla ilgili yeni öneriler sunulacaktır.

TANIMLAMA

Yerel kireç taşından yapılmış sunak, 87 cm yüksekliğinde, 40 cm derinliğinde ve 44 cm genişliğindedir. Sunağın üst profili düz silme altında yer alan daha uzun ikinci bir düz silme üzerinde dört adet akroterle işlenmiş olup sonrasında alt silme ile eğimli bir şekilde gövdeye doğru genişleyerek tamamlanır. Alt profil geniş düz silme sonrasında dar silme ile çıkıntı yaparak tabanda podyum şeklinde sonlanır. Üst silmeler üzerinde iki satırlık ön cephe üzerinde ise üç satırlık yazıt bulunur. Sunak gövdesinin üç yüzünde ise yüksek kabartmalı figürler işlenmiştir. Sunağın üst bölümündeki tabla kısmı yuvarlak çanak formundadır. Sunağın arka yüzü işlenmemiş olup kaba yontu olarak bırakılmıştır[2] (Foto. 1).

STİLİSTİK VE İKONOGRAFİK DEĞERLENDİRME

ÖN YÜZ

Sunağın ön yüzünde yer alan büst şeklinde figür khiton üzerine himation giymiş ve iri sağ elini himationun arasından çıkarıp göğsüne dayamış biçimde betimlenmiştir. Sunağın ön yüzünde yer alan bu figür büyük ve köşeli kesilmiştir. Baş yoğun bir saç ve sakal kütlesiyle donatılmıştır. Yüz genellikle simetrik saç dalgalarıyla çevrelenmiştir. Saçlar birbirine paralel ince çizgilerle omuzlara kadar uzatılmıştır (Foto. 2a). Sakal iki ya da üç sıra üst üste betimlenmiş iri buklelerden oluşmaktadır. Bıyık yay biçimli ve kalın işlenmiş, bıyık kılları birbirine paralel, dikine çizgilerle betimlenmiştir. Kaşlar yay biçiminde veya kalın bir şekilde verilmiştir. Gözler iri ve badem biçimlidir. Göz kapakları kalın olarak işlenmiştir. Burun büyük ve köşelidir.

[1] Sunağı çalışmama izin veren Ereğli Müze Müdürü Halis ŞAHİN'e ve aynı müzede çalışan Uzman Arkeolog Mahmut ALTUNCAN'a çok teşekkür ederim.

[2] Stel envanter no: 2551, yük: 87 cm, gen: 44 cm, der: 40 cm; Zeus figür yük: 32 cm gen: 21 cm der: 4 cm; Boğa başı figür yük: 24 cm, gen: 15 cm, Der: 4 cm; Buğday başağı yük: 24 cm, gen: 23 cm, der: 2,5 cm.

DOI: 10.22520/tubaked.2020.21.011

Fiziksel özellikleri verilen bu büstün her koşulda bir tanrıyı betimlediği açıktır. Çünkü uzun, dalgalı ve gür saçlar ile dolgun sakal Yunan mitolojisinde erkek tanrılarda sık karşılaştığımız bir durumdur ve genellikle Zeus, Poseidon gibi tanrıların bu şekilde betimlendiği görülmektedir. Nitekim Roma dönemi'nde Anadolu'da özellikle kuzeybatı Phrygia Bölgesi'nde kabartma büst[3] şeklinde işlenmiş Zeus betimleri çok sık karşımıza çıkmaktadır. Zeus'a adak hediyesini büst şeklinde sunmak Anadolu'nun iç bölgelerinde sık görülen bir durumdur (Drew-Bear, Thomas, Yıldızturan 1999). Örneğin Adana Şar Ören'de bulunmuş dikdörtgen gövdeli veya bomos tipli bir sunak üzerinde stilistik olarak Ereğli sunağının ön yüzünde yer alan figür ikonografisiyle birebir benzer olan figür işlenmiştir. Himation giymiş bu figürün sağ elinde buğday başağı sol elinde ise üzüm salkımı görülmektedir. Şar Ören sunağının ön yüzünde yer alan bu figür Zeus olarak adlandırılmıştır (MAMA I: 4 fig. a no. 5).

Figür ve sunak tipi açısından karşılaştırma yapılacak benzer bir örnek de Kadınhanı sunağında yer alan betimde görülmektedir (MAMA I: 5, fig. 7). Dikdörtgen gövdeli bu sunağın ön cephesi üzerinde betimlenen Zeus figürü stilistik özellikler bakımından Ereğli figür tasviriyle birebir benzeşmektedir. Her iki sunak da temelde tipik olan kıyafet, saç sakal yapısı ile üzüm ve buğday başağı bezemeleriyle ortak bir tipoloji sergiler.

Bir diğer örnek yine Kadınhanı'na bağlı Meydanlı Mahallesi'nde bulunmuştur (MAMA VII: 1, pl.1 fig.1). MS 200 yılına tarihlenen yerel kireç taşından yapılmış dikdörtgen formlu bomos tipli bu adak sunağının ön yüzünde betimlenen yerel Zeus figürünün, himation giymesi, sağ elinde buğday başağı sol elinde ise üzüm salkımı görülmesi, el ve kollarının duruş pozisyonu gibi betimlemedeki tüm bu detaylar Ereğli sunağının ön yüzündeki figür ile ikonografik açıdan paralellik gösterir. Bu detaylar figürümüzü ve sunağımızı tanımlamamızda temel oluşturur.

Anadolu'da ele geçmiş olan Zeus figürleri Anadolu'daki bölgesel ayrımlar dikkate alınarak ikonografi, tipoloji, stil ve kült açısından henüz topluca değerlendirilmemiştir. Dolayısıyla Ereğli sunağının üzerindeki figürün belirli bir tanrıyı betimleyip betimlemediğini bu çalışmayı yapmadan önce kesin olarak söylemek mümkün değildi. Ancak figürün benzerleriyle yapılan kıyaslamalar sonucu bu şekilde betimlenmesi Zeus betimleri için tipiktir (Akyürek Şahin 2002: 80-140) (Foto. 2b). Dolayısıyla yukarıda yapılan karşılaştırma örneklerinden de anlaşılacağı üzere bu durum fiziksel görünümleri aynı olan bu tanrıların aynı kişiyi betimlediklerini düşünmemize olanak tanır. Bu kişi de Zeus olmalıdır. Sunağın ön yüzünde görülen figürün Zeus olduğu hakkında ipucu veren bir diğer unsur da yazıtlarda görülmekteir.

Sunağın ön yüzünde Grekçe yazılmış 5 satır yazıt görülmektedir (Foto. 3).

Fotoğraf 2a - Ön yüz / *Front face*
Fotoğraf 2b - Ön yüz: Figür detayı / *Front face: Figüre detail*

Yazıt:

1 Ἑρμογέ[ν-]

ης Μηνοδώρου ο[ἰ-]

κονόμος Διὶ

Μεγίστῳ

5 εὐχήν.

Çeviri: "Menodoros'un oğlu oikonomos Hermogenes, En Büyük Zeus'a adak olarak (sundu)[4]".

Beş satırlık yazıt barındıran bu sunak, sahibi tarafından Zeus'a adanmıştır. Yazıtın satırlarından ismini öğrenmiş olduğumuz adak sahibi Hermogenes ise isminden

[3] Lochman, Orta Anadolu'da Zeus bedeninin kısaltılarak betimlenişi taşra sanatının bir eğilimi olarak düşünülmelidir. Ayrıca Lochman, Zeus betimlerinin büst biçiminde olmasının adak sunanların dini inançlarından kaynaklandığını ve bunun bilinçli bir seçim olabileceğini düşünmektedir (bkz. Lochman 2003: 89).

[4] Yazıt Ahi Evran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Cemil KOYUNCU tarafından çevrilmiştir. Harf yük: 3 cm, gen: 2,5 cm.

anlaşılacağı üzere, Hellen kökenli bir şahıs ismi taşıyan yerel bir kişi olmalıdır (Parianou 2007: 51) .

Yazıtlarda şu durum da dikkati çekmektedir. Bazı harf çizgilerinin taşa keskin bir biçimde kazınmamış olduğu fark edilmektedir. Bu durum belki de eserlerin kapalı/korunaklı bir yerde değil de, daha çok hava şartlarına açık bir yerde duruyor olduğuna işaret ediyor olabilir. Ya da büstlerin boyalı olduğu düşünülünce bu harfin muhtemelen boya ile tamamlanmış olduğu fikrini de akla getimektedir.

Sunak üzerinde yer alan Zeus ikonografisi, bölgede ve çevre illerde bilinen diğer yerel tasvirlerle de doğrudan örtüşmektedir. Yukarıda değindiğimiz üzere Ereğli sunağının üzerinde yer alan Zeus figürünün ellerinde buğday başağı ve üzüm salkımı yer almaktadır. Biliyoruz ki Ereğli bölgesinde üzüm ve buğday başağı ikonografisi çok tanıdık bir unsurdur. Örneğin bu bölgede yer alan Tabal krallığının tasvir sanatı incelendiğinde üzüm salkımı ve buğday başağı demeti Fırtına Tanrısı Tarhunzas'a özgü bir simgedir. Geç Hitit Dönemi (730-720) İvriz kaya kabartması üzerinde Tanrı Tarhundas karşısında küçük tasvir edilmiş Tuvana Kralı Varpalavas Tanrı Tarhundasla karşılıklı olarak betimlenmiştir. Bu betim alanında Tanrı Tarhundas sağ eliyle üzüm salkımlarını sol eliyle ise buğday başaklarını tutmaktadır. Figürlerin üstlerinde yer alan yazıtta ise Luwice yazıt bulunur ve bu yazıtta: "…Tarhunzas bu bağı yetiştirsin, üzüm büyüsün, o yaprak versin ve 1000 ölçü şarap olsun…" (Havkins 2000: 516). Dolayısıyla Tanrı Tarhundas, tıpkı Yunan anakarasındaki göğün ve fırtınanın tanrısı Zeus gibi bir işleve sahipti. Nitekim Tarhundas'ın fırtına-şimşek-yağmur ile ilişkisi de düşünüldüğünde suyla toprağı bereketlendirerek bu ürünler üzerinde üretici gücünün olduğunu akla getirmektedir.

Ereğli bölgesinin komşu illerinde de üzüm salkımı ve buğday başağı kompozisyonu görülmektedir. Pers Dönemi satraplık sikkelerine ait Tarsus sikkeleri üzerinde de üzüm salkımı ve buğday başağı ikonografisi betimlenmiştir (CNG 49-1999: 73). Burada taht üzerinde oturmuş Baal Tars'ın Ereğli figür ikonografisine benzer bir şekilde sağ elinde buğday başağı ve üzüm salkımı görülmektedir.

Ereğli sunağının ön yüz ikonografisinin görüldüğü bir diğer örnek yine Ereğli'ye yakın Karaman (Laranda) sikkelerinde görülmektedir. Karaman sikkelerinin ön yüzünde görülen bu ana tipte, çift sıra noktalı kenar ile çevrili bordür içerisinde arkalıksız bir taht üzerinde oturmuş sola dönük yarı giyimli Baal figürü yer alır[5]. Figür sol eli ile asasına dayanırken ileri uzattığı sağ elinde buğday başağı ve üzüm salkımı tutmaktadır.

Ereğli sunağının ön yüzünde görülen Zeus betimine hem ikonografi hem de stil olarak benzeyen bir başka örnek Konya ili Seydişehir ilçesinde yer alan Bostandere kabartmalı sunağıdır. Yerel kireç taşından yapılmış bu sunak, bir evin duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Sunağın ön cephesinde uzun saçlı ve sakallı görülen Zeus figürü, burada üzüm salkımları ve buğday başağıyla betimlenmiştir (Baldıran 2019: 127).

Sunağın ön yüzündeki Zeus ikonografisine karşılaştırma yapılacak bir diğer örnek Konya ili Beyşehir ilçesinde görülen Bayavşar kabartmalı sunağıdır. Sunağın sağ cephesinde uzun saçlı sakallı ve giysili Zeus betimi görülmektedir. Figürün sağ omzunun arkasındaki boşlukta asa, sol omuzunun arkasındaki boşlukta, dolgun taneleri olan iki buğday başağı betimlenmiştir (Baldıran 2019: 122).

Zeus, Anadolu'da kültü en yaygın bir şekilde görülen tanrılardan biridir. Hakman'a göre Zeus, gök tanrısı olarak hava ile ilgili olan tüm olaylardan sorumlu bir tanrıdır. Doğrudan yağmurla da ilişkilendirilir. Zeus yağmur yağdıran bir tanrıdır ve dolayısıyla bereketi de simgelemektedir (Hakman 2013: 3). Bundan dolayı Ereğli sunağındaki Zeus figürünün Orta Anadolu'ya yayılımı olduğu göz önüne alınırsa coğrafi, iklimsel ve topografik yapıdan, aynı zamanda farklı kültürlerle girilen ilişkiler nedeniyle bütünlükçü bir din anlayışından ziyade bereket ve verimlilik sağlayan bir yerel inanç yapısının yorumu olarak ortaya çıktığı düşünülmelidir (Akçay 2011: 192). Nitekim yapılan epigrafik araştırmalarda da Zeus'un verimlilik ve bereket sağlayan epitetleri de yukarda değindiğimiz durumu desteklemektedir. Örneğin Bennios epiteti ile Zeus, iklim ve bereket tanrısı kimliğine sahiptir (Ramsay 2010: 144-145). Hakman, Zeus'un Bennios epiteti altında mevsimi ve yağışları yöneterek ürün ekim ya da hasat zamanlarında toprağın bereketini sağladığını söyler (Hakman 2013: 12).

Ereğli sunağındaki Zeus betiminine hem ikonografik hem kült açısından yakın işlenmiş örnekler yaygın olarak Phrygia bölgesinde de karşımıza çıkmaktadır. Phrygia bölgesinde birçok farklı epitet ile tapınım gören Zeus, tarlaların ve toprağın bereketi anlamında "Bronton" ismi ile de karşımıza çıkmaktadır. Yazıtlarda insanların tarlaları için adaklar adadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla Zeus, ekinlerin ve çiftçilerin koruyucusu olarak da

[5] Fırtına, yağmur ve bereket tanrısı olarak karşımıza çıkan Baal, sami kökenli bir tanrıdır. MÖ 2. binyıldan itibaren Suriye – Fenike bölgesinde yaygın bir tapınım görmüştür. Baal'ın kelime kökeninin, Sami dillerinde ortak bir ad olarak, sahip veya efendi anlamına geldiği söylenmektedir. Bu kelimenin, dinsel anlamda bir yerin veya bir nesnenin tanrısı anlamında kullanıldığı düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi ve kaynaklar için bkz. Meyer 1886-1890: 2867 vd.

DOI: 10.22520/tubaked.2020.21.011

yorumlanmıştır (Akyürek Şahin 2012: 345-382). Adak olarak adanmış bir başka sunak üzerinde de Phatnios adı ile görülen yerel Zeus betimi yer almaktadır. Büst şeklinde yer alan Zeus adağının sağ elinde buğday başağı demeti sol elinde ise üzüm salkımı tutması Ereğli figürünün ikonografisiyle birebir parelellik göstermektedir (Robert 1955: 108-109). Phrygia'da yapılan yüzey araştırmalarında karşımıza çıkan büst adağı şeklindeki bu yerel Zeus betimlemelerinde Zeus'un elinde ya da yanında betimlenen üzüm salkımı ve asma dalları tanrının bağın koruyucu tanrısı işlevini de göstermektedir (Robert 1955: 108, lev. XLIV; Şahin 2001: 39). Sunak üzerinde yer alan Zeus figürünün sol elindeki üzüm betimi bolluk ve bereketin sembolü olması açısından, bölgede yaşayan insanların bağcılıkla uğraştığını göstermesi ve bize sunak sahiplerinin geçim kaynaklarından bir tanesinin ve belki de en önemlisinin şarap üretimi olduğu yönündeki görüşe katkı yapması anlamında da dikkate değerdir (Abay 2016: 338).

Fotoğraf 3 - Ön yüz: Yazıt detayı / *Front face: Inscription detail*

Fotoğraf 4 - Sağ yan yüz: "Buğday başağı" / *Right side face: wheat ear.*

SAĞ YAN YÜZ

Sunağın sağ yan yüzünde dolgun tanecikli üç dal şeklinde demetlenmiş buğday başağı betimlenmiştir. Bu betim diğer yan yüzlerdeki figürlere göre daha alçak kabartma şeklinde verilmiştir (Foto. 4). Bolluk ve bereketi temsil eden buğday başağı veya buğday demeti ikonografisi Yunan inanç yapısında daha çok Tanrıça Demeter'in atribütü olarak görülmektedir[6]. Ancak bu atribüt her dönemde ve her bölgede Demeter'e özgü olmayabilir. Çünkü Ereğli bölgesinde Yunan tanrılarına bazı yerel nitelikler de eklenmiştir. Örneğin Zeus'a adanmış Ereğli sunağının hem yan yüzünde hem de ön yüzünde buğday başağı görülmesi bu durumu açıklar niteliktedir. Dolayısıyla Yunan tanrısı Zeus ile özdeşleşen başak betiminin çalışmamıza konu olan sunak üzerinde yer alması bölgeye özgü yerel bir özellik olarak görülebilir. Nitekim bölgede yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkan çeşitli kültlerin varlığı Zeus figürünün Hellenleşme sürecinde yerel bir tanrı olarak özdeşleştiğini düşündürmektedir. Örneğin yukarıda ön yüz başlığında da ayrıntılı olarak değindiğimiz buğday başakları ve üzümle betimlenen ve bereketi getiren Fırtına Tanrısı Tarhundas kabartması bu bölgenin alışılmış ve sürekli kullanılan motifi haline dönüşmüştür (Tiryaki 2013: 34). Dağlık-ovalık Ereğli coğrafyası ve ikliminin buğday tarımı için oldukça elverişli yapısı düşünüldüğünde buğday başağı betiminin Geç Hitit Dönemi'ne tarihlenen İvriz kaya kabartmasında Tanrı Tarhundas üzerinde sembolize edilmesi ve inanca dönüşmesi doğaldır. Netice itibariyle Ereğli sunağında da hem ön yüzde hem yan yüzde buğday başaklarının görülmesi de bu durumu doğrulamaktadır. Ereğli sunağının sağ yan yüzündeki buğday başağı kabartması benzer tipte Zeus'a adanmış Şar Ören (MAMA I: 4, fig. b, no. 5) sunağının sol yan yüzünde de yer almaktadır. Nitekim elinde başak tutarken gösterilen Zeus Bronton ise çiftçilerin tanrısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Robert 1955: 108, Lev. XLIV; Şahin 2001: 39). Dolayısıyla tüm bu değerlendirmeler Ereğli sunağında yer alan buğday başağı betiminin bereket geleneğiyle ilgili olmasının yanı sıra sunağın ön yüzünde yer alan Zeus figüriyle de ilişkili olduğunu göstermektedir.

SOL YAN YÜZ

Sunak üzerinde yer alan deri ile kaplı tüm detaylarının gösterildiği bu bukranium, etli ve dolgun bir yapıyla tam bir boğa başı[7] biçiminde işlenmiştir. Boğa başı doğal etkenler sebebi ile yıpranmış olsa da boynuz, kulak, göz yuvaları ve burun delikleri belirgin şekilde görülmektedir. Cepheden verilen boğa başının alın kısmı dışa çıkıktır ve alın üzerinde yer alan kıl perçemleri kazıma çizgilerle işlenmiştir. Başın yukarıya doğru olan küçük boynuzları

[6] Demeter özellikle buğday tanrıçası olarak bilinmektedir. Demeter ekinleri ve özellikle buğdayı simgeler. Tanrıça, tarım kültürünü her tarafa yaymakla görevlendirdiği Triptolemos'a darı, buğday ve arpa ekmeyi, büyütmeyi ve biçmeyi öğretir. Bu inanç Yunan dünyasının yanı sıra Anadolu'da da daha çok buğday üreten bölgelerinde gelişmiş ve tutulmuştur (Bayladı 2005: 121).

[7] Yunan karasında ve Anadolu'da Hellenistik Dönem'den itibaren girland taşıyıcısı olarak karşımıza çıkan bukranionlar Roma Dönemi'nde özellikle yuvarlak sunaklar üzerinde yaygın olarak kullanılır (Berges 1986: 91).

doğal yapıda verilmiştir. Yanlara doğru verilen küçük kulakların içleri boşaltılmıştır. Gözler patlak ve iri işlenmiş olup keskin hatlara sahiptir (Foto. 5). Erken dönemlerde bu dekoratif öğelerin yalnızca heroize etmek amacı ile kahraman ve nüfuslu kişiler için kullanıldığı görülür. Boğa başı motifinin tapınaklarda ve diğer kamu yapılarında, dor düzeninde metoplarda, ion düzeninde ise frizlerde girland bağlayıcıları olarak kullanıldıkları bilinir ancak Roma Dönemi'nde özellikle yuvarlak sunaklar üzerinde boğa başı kabartmalarının yer alması bu betimin çoğunlukla kurban ritüeli ile ilişkilendirildiğini kanıtlar (Karaüzüm 2005: 45).

Yine Phrygia yerel kültleri arasında olan Zeus Bronton'a adanmış stel ve sunaklar üzerinde Zeus, tek ya da iki bukranion ile betimlenmektedir. Çünkü Phrygia köylüsünün geçimini sağlaması için boğa veya sığır önemliydi. Bununla ilişkili olarak bölgede Zeus'a adanmış birçok yazıt söz konusudur. Stel ve sunaklarda yer alan bukranionlar köylülerin tanrıdan büyükbaş hayvanlarını koruma dilekleri olarak yorumlanmıştır (Drew, Bear, Naour, 1990: 2007; Şahin 2001: 39).

Ahmetler köyü yakınındaki Sırasöğütler mevkii de kartal ve öküz kabartmalarının yer aldığı bir sunak üzerinde "Öküzlerin Zeus Brontonu'na" diye geçmesi Zeus'un çift hayvanların koruyucusu işlevinde olduğunu da gösterir (Şahin 2001: 40).

Şahin tanrı Zeus'un epitetlerini tanımlarken bukranion tasvirinin Zeus Brontona ait olduğunu ifade eder. Ayrıca bu kültte tanrıya kurbanlar (boğa) adandığını bile söyler (Şahin 2001: 194).

Dolayısıyla tüm bu değerlendirmeler sonucunda Ereğli sunağında yer alan bukranion betiminin bereket, kurban veya adak geleneğiyle ilgili olmasının yanı sıra sunağın ön yüzünde yer alan Zeus figüriyle de ilişkili olduğunu göstermektedir.

Fotoğraf 5 - Sol yan yüz: boğa başı / *left side face: Bull head*

Fotoğraf 6 - Üst kısım: Sunu çanağı / *Upper part: Presentation bowl*

ÜST KISIM

Ereğli sunağının sunu tablası, yalın bir formla biçimlendirilmiş ve yükseltilmiş kenarlarıyla oldukça belirgin bir çanak görünümüne kavuşturulmuştur. Bu oyuk formlu çanakların içinde de yuvarlak küre formlu kabartma şeklinde üç adet nesne görülmektedir (Foto. 6). Bu nesneler muhtemelen bir adakla ilgili ihtiyaçları temsil eden yiyecekler olmalıdır. Sunu tablasında yer alan bu yiyeceklerin ekmeğe ait olduğu düşünülmektedir. Nitekim Antik Yunan ve Roma'da uğurlama ve libasyon ritüellerinde ekmek kullanıldığını biliyoruz. Ereğli sunağının üzerindeki kabartma, nesnelerin ekmek olduğu önermesini destekler niteliktedir.

Ereğli sunağına üst form açısından da en yakın örnek Burdur Müzesi'nde korunan 5586 envanter numaralı sunakta görülmektedir (Coulton 2005: 128, fig. 2). Burdur sunağının üst kısmı çanak biçiminde oyulmuştur. Çanağın ortasında ise kabarık bir göbek vardır. Ereğli sunağına benzer olan Burdur sunağının bu üst formu phiale mesomphalos[8] olarak da adlandırılmıştır (Couilloud-Le Dinahet 1991: 119). Bir diğer örnek yine Burdur Müzesi'nde korunan envanter numarası 292 olan sunaktır (Horsley ve Kearsley 1997: 51). Sunağın üst kısmı çanak formunda şekillendirilmiştir. Yavis'e göre bu şekilde biçimlendirilmiş bir adak sunak kan kurbanının yapıldığı platformdur[9]. Bununla birlikte, bu yerli sunaklar kan yerine meyve ve yiyecek sunumu için kullanılırdı (Milner 1998: no.50). Mitropoulou'ya göre ise sunağın bu üst form biçimi kan ve şarap gibi sıvıları taşımak içindir ve sunağın adak için yapıldığını gösterir. Böylece bu adak sunaklarına

[8] "Phiale mesomphalos", özellikle Antik Dönem'de Urartular, Frigler ve Lidyalılar tarafından kullanılmış sığ ve derin yivli şekilde dekore edilmiş sunu veya içki olarak kullanılan ritüel kaseler olarak bilinir (Öztürk ve Özgen 1996: 93).

[9] Yavis'e göre, sunakların genel karakteri başlığı altında, tanrılar için yapılan hayvan sunularının yakıldığı, ateşi sağlama amaçlı, kalıcı ya da geçici malzemeden yapılan yapı ya da birim şeklinde de açıklanmıştır (Yavis 1949: 25).

DOI: 10.22520/tubaked.2020.21.011

libasyon[10] sunakları adı da verilebilir. Nitekim Roma ölü kültü geleneği içerisinde libasyonun ağırlıklı olarak kan ve şarap olmak üzere zeytinyağı, su, bal, süt gibi bir sıvının bu iş için özel sayılan phiale gibi bir kaptan dökülerek yapıldığı bilinmektedir (Akçay Ayrıca bu tip adak sunakların tanrılar için yapılan hayvan sunularının yakıldığı ateşi sağlama amaçlı yapılar olduğu bilinmektedir. (Yavis 1949: 54). Fraser, bazı kutsal alanların kapasite olarak alabileceklerinden daha fazla adak sunaklara sahip olduğundan dolayı bu adak sunaklarının kutsal alanların dışına çıkırılarak kişisel kullanımının olduğunu da söylemektedir (Fraser 1977: 21, no. 91). Bir diğer görüşe göre bu adak sunaklar, kişinin öldükten sonra sevenleri ya da yakınları tarafından mezarına sunular bırakılması amacıyla yapılmıştır (Koch 2001: 126). Özellikle yöneticilerin yüceltilmesi ve kendi sınıfının üstün gücü haline gelmesi ile bu tipin ortaya çıkması söz konusudur. Tüm bu değerlendirmeler bu sunağın kişisel ve dinsel ritüeller doğrultusunda evlerde ya da kutsal sayılan alanlarda adak olarak kullanım gördüğünü göstermektedir.

TARİHLENDİRME

Ereğli sunağının ikonografik ve stilistik incelenmesi eserin hangi dönemde kullanılmış olduğuna yardımcı olmuştur. Nitekim gerek Zeus ikoografisi gerek epitetleri hakkında yaptığımız araştırmalar tanrının genel olarak MS 2. ve 3. yüzyıllarda yaygın bir tapınım gördüğünü göstermektedir (Akyürek Şahin 2002: 62-70). Lochman kabartma biçimli Zeus büstlerini, stilistik özelliklerini göz önüne alarak ve bölgenin mezar taşlarıyla karşılaştırarak MS 180 ile 220 yıllarına tarihlemektedir (Lochman 2003: 81-82).

Dönem hakkında ipucu veren diğer bir unsur da sunak üzerinde yer alan figürlerin stilistik özelliklerdir. Figürlerin alçak kabartma şeklinde işlenmesi, Zeus figürünün giydiği himatinonun omuz kısmından başlayan kalın kıvrımları, hareketin katılaşması, elbise kıvrımlarının oldukça şematik işlenmesi ve vücut proporsiyonlarındaki oranlamanın uyumsuz oluşu taşra işçiliği niteliğini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle büst şeklinde işlenmiş olan Zeus figürü, Phrygia örneklerine paralellik göstermektedir. Dolayısıyla Ereğli sunağındaki Zeus figürünün stilistik özellikleri, Phrygia bölgesindeki MS 3. yüzyılın ilk çeyreğindeki taşra işçilik sanatını yansıtmaktadır (Lochman 2003: 81-82). Bunun yanı sıra Ereğli sunağının hem sunak hem figür tipi olarak Şar Ören ve Kadınhanı örnekleriyle çok yakın benzerliği de sunağın MS 215-200 civarından olması gerektiğini çok net göstermektedir.

SONUÇ

Ereğli Müzesi'nde korunan dikdörtgen prizma gövdeli sunak, üzerindeki yazıt ve ikonografi yorumuyla dinsel işlev için tanrı Zeus'a adanmış olduğunu göstermektedir. Ancak Ereğli sunağının tabla kısmında yer alan sunu çanağı içindeki muhtemelen ekmek veya meyve gibi yiyecek kabartmaları olarak düşündüğümüz yuvarlak formlu nesneler bu sunağın üzerinde şarap libasyonu yapıldığını da göstermektedir. Dolayısıyla biz bu niteliklerle sunağın ayrıca sunu amaçlı veya bir kültün objesi şeklinde kullanılmış olduğunu da anlıyoruz.

Ereğli sunağı üzerinde yer alan Zeus'un üzüm ve buğday başağı ikonografisinin Anadolu'da köken olarak çok eskilere gittiği ve yerel kültlerin farklı adlar ve tiplerle değişikliklere uğrasa da zaman içerisinde devamlılık gösterdiği görülmüştür. Dolayısıyla tanrının bu tiplerinin ikonografik detay unsurlarını göz önünde bulundurarak farklı isimler altında tapınım gören Zeus'un yerel görünümleri olduğu önermesini yapmak da mümkün olmaktadır. Sunaktaki kabartma figürlerinin stil ve ikonografik özellikleri ele alındığında ise daha çok Phrygia sunaklarının etkisinde üretim yapan yerel bir atölyede üretildiğini düşündürmektedir.

[10] Sunaklar üzerinde libasyon yapılması farklı nedenlerden kaynaklanabiliyor. Bunlar günahlardan arınma, bir amaca ulaşma veya tanrıların memnuniyetini kazanmak olarak yorumlanabilir (Mitropoulou 1975: 15).

KAYNAKÇA

ABAY, N., 2016,
"Konya Koyunoğlu Müzesinde Roma Dönemine Ait İki *Stel",* **SEFAD 35**, s. 329-342.

AKÇAY, A., 2011,
Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Tabal Ülkesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara).

AKÇAY, T., 2017,
Yunan ve Roma'da Ölü Kültü, Ankara.

AKYÜREK ŞAHİN, N. E., 2002,
Phrygia'da Çiftçi Tanrısı: Dii Brontonti Eukhen, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

AKYÜREK ŞAHİN, N. E., 2012,
"Bithynia'dan Yeni Zeus Bronton Adakları", **Olba XX**, s. 345-382.

ANABOLU, M., 1984,
"Batı Anadolu'da bulunan Hellenistik Çağ *ve Roma* İm- *paratorluk* Çağ'ı *Girland Askılı Sunakları"*, **Sanat Tarihi Dergisi**, 3 (3), s. 1-17.

BALDIRAN, B., 2019,
"*Lykaonia Bölgesi Zeus Sunakları: Beyşehir - Seydişehir* İlçeleri *ve Civarı*", **Amisos,** C.4, S.7, s. 118-136.

BAYLADI, D., 2005,
Mitoloji Sözlüğü, İstanbul.

BERGES, D., 1986,
Hellenistische Rundaltare Kleinasiens, Wasmuth Buchhandlung und Antiquariat KG, Berlin.

CNG,, 1999,
Classical Numismatic Group, Inc. CNG Auction 49, Lancester – London.

COUİLLOUD-LE DİNAHET, M. T., 1991,
"Autels monolithes et monolithoïdes de 1991 Délos' in Etienne", Ed. R. Etienne, M. Th. Le Dinahet , **L'Espace sacrificiel dans les civilisa- tions méditerranéennes de l'Antiquité,Actes du colloque de Lyon, 4-7 juin 1988**, Paris, p. 109-120.

COULTON, J. J., 2005,
"Pedestals as 'altars' in Roman Asia Minor", **Anatolian Studies**, 55, p. 127-157.

DREW–BEAR, T. / NAOUR, CH. 1990,
"*Divinités de Phrygie*", **ANRW II**, 18(3), s. 1907-2044.

REW - BEAR, T. / THOMAS, C. M. / YILDIZTUR- AN, M., 1999,
Phrygian Votive Steles, The Museum of Anatolian Civilizations, Ankara.

DINSTL, A., 1990
"Götter in Lykien", Ed. Anon. Götter, **Heroen, Herrscher in Ly-kien. Katalog der Ausstellung Schloss Schallaburg**, Wien-München, p. 132-133.

FRASER, P. M., 1977,
Rhodian Funerary Monuments, Oxford.

HAKMAN, M., 2013
"Bir Anadolu Tanrısı Olarak Zeus'un Tabiat İle İlişkisi Üzerine *Bir Gözlem"*, **ACTA TURCICA**, 5 (1), s. 1-18.

HORSLEY, G. H. R. / KEARSLEY, R. A., 1997,
"A Paramone Text on a Family Funerary Bomos at Burdur Museum", **Anatolian Studies**, 47, p. 51-55.

HAWKINS, J. D., 2000
"Corpus of Hieroglyphic Luwian inscriptions Vol. 1, Parts 1-3, Inscriptions of the Iron Age. *Berlin,* New York 2000.

KOCH, G., 2001,
Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri, İstanbul.

KARAÜZÜM, G., 2005
Doğu Kilikia (Olba) Bölgesi Lahitleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Sosyal Bi- limler Ensitüsü.

KORKUT, T., 2008
"Adak Sunaklar Işığında Likya'da Artemis Kültü", içinde: İ. Delemen, S. Çokay Kepçe, A. Özdizbay – Ö. Turak (ed.), **Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağan Kitabı,** İstanbul, s. 727-731.

LOCHMAN, T., 2003,
Studien zu kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien, Basel.

MAMA I, 1928,
Monumenta Asiae Minoris Antiqua Vol. I, Ed. W.M. Calder, Manchester.

MAMA VII, 1956,
Monuments from Eastern Phrygia, Ed. W.M. Calder, Manchester.

DOI: 10.22520/tubaked.2020.21.011

MEYER, E., 1886-1890,
"Baal", **Roscher ML,** I (2), s. 2867-2870.

MILNER, N. P., 1998,
An Epigrahical Survey in the Kibyra Olbasa Region Conducted by A.S. Hall, London.

MITROPOULOU, E., 1975,
Libation Scenes with Oinochoe in votive Reliefs, Athens.

PARIANOU, A., 2007,
Greek Personal Names, Central Intelligence Agency, Greece.

RAMSAY, W. M., 2010,
The Historical Geography of Asia Minor, Cambridge.

ROBERT, L., 1955,
Hellenica X: Recueil d'epigraphie, de numismatique et antiquites grecques, Paris.

ŞAHİN, N., 2001,
Zeus'un Anadolu Kültleri, Vehbi Koç Vakfı, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Enstitüsü, İstanbul.

TİRYAKİ, G., 2001-2002
*"İ*vriz *Kabartması Işığında Anadolu'da* Şarap-Tanrı *Anlayışı ve Bu Anlayışın Gelişimi* Üzerine*"*, **Adalya**, V, s. 59-71.

TİRYAKİ, G., 2013,
"Yeni Hitit Sanatı Üzerine İkografik *Arşatırmalar:* Üzim *Salkımı ve/veya Başak Filizi taşıyanlar"*, **Cedrus**, I, s. 33-53.

ÖZTÜRK, J. / ÖZGEN, I., 1996,
Heritage Revered The Lydian Treasure, İstanbul.

YAVİS, C. G., 1949,
Greek Altars: Origins and Tipology, Saint Louis.

WÖRRLE, M., 1999,
"Artemis und Eleuthera in Limyra", içinde: P. Scherrer (ed.), Steine und Wege: **Festschrift für Dieter Knibbe zum 65. Geburtstag,** Wien, p. 69- 274.

MILNER, N. P., 1998
An Epigrahical Survey in the Kibyra Olbasa Region Conducted by A.S. Hall, London.

MITROPOULOU, E., 1975
Libation Scenes with Oinochoe in votive Reliefs, Athens.

PARIANOU, A., 2007
Greek Personal Names, Central Intelligence Agency, Greece.

RAMSAY, W. M., 2010
The Historical Geography of Asia Minor, Cambridge.

ROBERT, L., 1955
Hellenica X: Recueil d'epigraphie, de numismatique et antiquites grecques, Paris.

ŞAHİN, N., 2001
Zeus'un Anadolu Kültleri, Vehbi Koç Vakfı, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Enstitüsü, İstanbul, 2001.

TİRYAKİ, G., 2001-2002
"İvriz Kabartması Işığında Anadolu'da Şarap-Tanrı Anlayışı ve Bu Anlayışın Gelişimi Üzerine", **Adalya**, V, 59-71.

TİRYAKİ, G., 2013
"Yeni Hitit Sanatı Üzerine İkografik Arşatırmalar: Üzim Salkımı ve/veya Başak Filizi taşıyanlar", **Cedrus**, I, 33-53.

ÖZTÜRK, J. / ÖZGEN, I., 1996
Heritage Revered The Lydian Treasure, İstanbul.

YAVİS, C. G., 1949
Greek Altars: Origins and Tipology, Saint Louis.

WÖRRLE, M., 1999
"Artemis und Eleuthera in Limyra", içinde: P. Scherrer (ed.), Steine und Wege: **Festschrift für Dieter Knibbe zum 65. Geburtstag,** Wien, 69- 274.